

ЯК МАЛЮЮТЬ НАШІ ДІТИ

*Країна, в якій навчають малювати так само,
як учать читати і писати, найшвидше
перевершить усі інші країни в усіх
науках, мистецтвах і майстерності.
Д. Дідро.*

Формування творчої особистості починається в дошкільному дитинстві. Великі можливості для розвитку потенціалу малят закладено в художній діяльності, особливо в образотворчій – малюванні, ліпленні, аплікації. Це одна з найцікавіших діяльностей. Бо дає дитині змогу передати в образах свої враження від навколишнього світу, ставлення до нього. Щоб правильно організувати образотворчу діяльність, зокрема малювання, в дошкільному навчальному закладі, педагог має бути обізнаним з психологічними особливостями дітей раннього та дошкільного віку, які проявляються у процесі малювання. Знання цих особливостей допоможе уникнути методичних та організаційних помилок.

Методичні рекомендації, подані у цій статті, розроблено на основі досліджень Л.Виготського, О.Запорожця, В.Ловенфільда, В.Ломберта, В.Роменця, І.Рибникова, В.Штерна, Г.Фолькельта та ін.

Малювання в ранньому віці

На другому році життя дитина починає проявляти інтерес до олівців. У родинях, де дорослі часто малюють, пишуть, це відбувається раніше (в 1,3 – 1,5 року). Маля робить перші спроби залишити на папері слід від олівця, ручки, фломастера. Це майже випадкові мітки. Часто батьки скаржаться вихователям, що дитина зіпсувала шпалери у кімнаті, розмалювавши їх олівцем. І справді, в цьому віці малечу цікавить не так зображення, як олівець, тож вона може навіть дивитися навсідч, коли щось креслить. Дитина ще не вміє пов'язувати зорові образи з малюванням. Вона дістає задоволення від самих рухів, коли водить олівцем по поверхні чогось. При

цьому малюк не здатен намалювати щось «реальне». На цьому етапі розвитку варто просто надавати йому можливість бавитися олівцями чи крейдою і таким чином досліджувати їхні властивості: вони залишають слід на поверхні. Добре було б на рівні зросту дитини обладнати дошку, на якій малеча творитиме свої шедеври.

Приблизно в два з половиною роки виникає зоровий контроль за малюванням, коли діти пізнають за допомогою зору те, що роблять кінестетично. Цей вид контролю проявляється і в інших сферах діяльності. Так, вихователі помічають, що дитина, яка раніше не могла застібнути гудзики на кофтинці, тепер наполягає на тому, щоб зробити це самостійно. До речі, залежність зору від руху руки в дитинстві зберігається досить довго. Якщо, наприклад, попросити п'ятирічну дитину порахувати очима кілька однакових предметів, вона обов'язково торкатиметься пальчиком кожного з них. Рука начебто передає зору свої рухи. Чим складніші й узгоджені рухи руки і ока, тим успішніше розвиваються зорові здібності дитини. В малюванні, особливо на до зображувальній стадії (каракулі), активно формується саме така узгодженість чи координація зорово-рухової системи малюка.

Коли запропонувати дитині обвести (найпростіше копіювання) на папері якийсь малюнок (наприклад, зображення квіточки), це буде їй не під силу. Малюк навіть не зможе використати вже засвоєні елементи зображення й хаотично замалює оригінал. Повноцінне копіювання для малого виявляється за складною дією.

Пам'ятаймо: будь яке наше критичне зауваження може відбити у дитини бажання малювати, зумовити затримку в її розвитку. Для малюків завжди важливе заохочення з боку дорослих.

Згодом дитина починає давати своїм малюнкам назви («Мама», «Бабуся» тощо). Що свідчить про якісну зміну в мисленні. Якщо раніше наша Наталочка чи Петрик діставали задоволення від рухів як таких, то тепер вони

починають пов'язувати ці рухи з навколишнім, зовнішнім світом. Відбувається перехід від «мислення в рухах» до «образного мислення».

Володіючи елементами образів, дитина відразу ж прагне відтворити на малюнку складний предмет. Якщо вже засвоєно кружечки та овали, то всі частини відтворюваного предмета будуть кружечками й овалами. Те ціле, що утворилося з таких елементів, ще дуже хаотичне й тяжіє до своїх одноелементних форм. Але все-таки помічаємо, що одна з частин виступає домінантною. Мала схожість малюнка із самим зображувальним предметом спонукає нашого художника один і той самий малюнок називати по-різному, тобто надавати йому все нових і нових значень. Одне й те саме зображення в різний час тлумачиться по-різному. Згодом у самому малюнку стає чіткішою визначеність. Від початку малювання до завершення кілька разів може змінюватися задум малюнка. Кілька кружечків, які раніше називалися «мамою», тепер стали «собакою» тощо.

Намагайтеся показувати малюкам, що ви задоволені їхніми зусиллями, радієте разом з ними. І обов'язково запитайте в дитини, що вона намалювала (це не просто каракулі). Коротенькі бесіди за змістом самостійно створеного зображення сприятимуть розвитку уяви та мовлення дітей. Завважимо, що протягом усього періоду активної зображувальної діяльності, починаючи зі стадії каракулів до 9-10 років, процес малювання переважно пов'язаний з активністю мовних ділянок мозку і малюнок відображає рівень узагальнення, доступний дитині у мисленні.

Малюють дошкільнята

Малюнок дорослої людини відображає тільки ті якості предмета, які сприймаються зором. А дитина використовує в малюванні весь свій досвід. Тому серед дитячих малюнків поряд із зображеннями, що відповідають зоровому сприйманню, бувають і такі, в яких виражається те, що дитина з'ясовує, не дивлячись на предмет, а діючи з ним (обмацуючи його). Так, нерідко малята, обстеживши площинну гострокутну фігуру (наприклад, трикутник), малюють цю фігуру у вигляді овалу, в якого відходять у сторони

коротенькі рисочки, що ними діти намагаються передати наявність гострих кутів у зображеному предметі. Такі зображення гострокутних фігур пов'язані зі спробами пристосувати з цією метою складений раніше графічний образ у вигляді замкненої колоподібної лінії.

У молодших дошкільнят малюнок збагачується новими деталями, але водночас раптом забуваються деталі, елементи, начебто вже засвоєні раніше. Так, вихователі помічають, що в зображенні людини час від часу зникають очі, ніс, рот, хоча раніше дитина їх малювала. Це пояснюється тим, що вона перестає малювати тоді, коли для неї самої предмет зображення стає очевидним, тож для цього, вважає дитина, досить незначних натяків.

Удосконалюючи зображення, малюк не просто змінює назву, а намагається знайти таку, яка б найбільше відповідала предметові зображення. Часто такі найменування — ланцюг деградації у втіленні задуму. Невдало намальована людина називається «страшною», «чужою», потім вона стає «вовком» або й зовсім якимось неживим предметом — скажімо, «будиночком» тощо.

У 3-5 років малюнки дітей набувають примітивної виразності. Дошкільники доповнюють своє довільне фантазування імпровізованим сюжетом. Цікавий приклад навів відомий український психолог В.А.Роменець. Малюючи дракона, хлопчик правильно передав характерний вигин його спини. Дитина радісно показує свій малюнок: «Це — Дракон! — А де ж його крила? — Зламав. — А ноги? — Теж зламав. — А очі? — Виколю собі».

Новий предмет зображується на основі попереднього, тобто нове уподібнюється старому. В своєму малюнку дитина прагне якомога ширше показати свої знання про зображуваний предмет. Ось чому тут можна знайти такі елементи і деталі, які за звичайного сприймання в певному ракурсі бачити неможливо. Дошкільник майже ніколи не задовольняється реальною можливістю бачення, а доповнює його так чи інакше. Ось п'ятирічний Дмитрик намалював машину і каже: «У машині сидять люди. Їх не видно, але

їх багато». Це – фантазійне доповнення. Або на малюнку Ростика (чотири з половиною роки) сонечко має обличчя, а пароплав зображено прозорим, і крізь нього можна побачити людей, двигуни. Вихователів не варто робити дитині зауваження, критикувати, давати вказівки, наприклад, «Зафарбуй той чи інший предмет», важливіше поцікавитися, чому маленький художник намалював це саме так.

Дошкільників 4-5 років можна поділити на два типи. Одні тяжіють до малювання окремих предметів (переважно розвивається здатність зображення). Інші схильні до розгортання сюжету (зображення сюжету в малюнку доповнюється мовленням та має ігровий характер).

Соня (5,5 року) розповіла про свій малюнок: «Це село бабусі. Я там була влітку. Ось річка. По ній плавають гуси. Біля річки ростуть великі дерева, квіти. Тепло, тому що світить сонечко. Я плаваю з татом, а мама сидить на березі під деревом». Можна помітити, що дівчинка проживає ситуацію, зображену на малюнку, як у реальному житті.

Гарднер поділяє дітей на «комунікаторів» та «візуалізаторів». У комунікаторів процес малювання завжди включений у гру, драматичну дію, спілкування. Візуалізатори зосереджені на самому малюнку, малюють старанно, не звертаючи уваги на те, що відбувається навколо. Діти, схильні до сюжетно-ігрового типу малювання, характеризуються живою уявою, активністю мовленнєвих проявів. Їхнє творче вираження в мовленні настільки значне, що малюнок стає лише опорою для розгортання розповіді. При цьому образотворчий бік розвинений гірше. Діти, зосереджені на зображенні, активно сприймають предмети й старанно малюють, переймаючись їхніми якостями. У них переважає інтерес до декорування зображення – до структури своїх творів. Вони небагатослівні, вважаючи, що малюнок не треба пояснювати, бо ж і так зрозуміло, що на ньому.

За змістовим малюнків дошкільнят можна умовно поділити на реалістів і мрійників. Реалісти зображують предмети і явища природи, реальні події звичайного життя людей. Мрійники малюють свої нездійснені бажання та

мрії. Чим старші діти, тим частіше в їхніх малюнках відображаються мрії та бажання.

Психологи вважають, що дитина зображує не те, що бачить, а те, що переживає. Вона передає свої почуття та емоційні стани. Кожний малюнок суб'єктивний, і його не завжди можуть зрозуміти інші – чи то діти, чи й дорослий. Тож варто поцікавитися в малого, що ж він зобразив. І не треба дивуватися, коли дошкільник розповідає на багато більше того, що безпосередньо можна побачити на його малюнку. У цьому полягає особливість проявів творчості дошкільнят. Вони мало зображають на папері, але при цьому багато говорять, жестикулюють.

У процесі малювання дитина ніби «грає» фарбами, малюючи синього собаку або червону траву. Це свідчення того, що для неї вже починає існувати колір як категорія.

Приблизно до 5 років дошкільня малює невелику кількість об'єктів, підказаних дорослими (у дошкільному закладі це об'єкти, пропоновані програмою). На етапі від 5 до 6 років з'являється потреба за підтримки дорослого долати звичні шаблони і діти починають малювати те, що становить для них інтерес. До речі, в цей час дошкільнята малюють особливо багато, набагато більше, ніж у попередні та наступні роки. Після 6 років малюнків стає менше, але урізноманітнюється їхня тематика.

У 6-7 років дитина починає зображувати об'єкти, відтворюючи притаманні їм якості (схематичні малюнки). Визначальна відмінність цього періоду – малювання з пам'яті, а не з натури. Наприклад, зображаючи людину, дошкільня діє, як при вдяганні ляльки: спочатку малює оголеною, потім «одягає» її так, що все тіло просвічується. На думку Л.Виготського, дошкільник більше символіст, ніж натураліст, тому й не прагне до повної й точної подібності зображення. Його малюнок – це графічна розповідь про предмет. Дитина передає в малюнку не тільки враження від предмета, а й своє знання про нього.

Спроби багатопланового зображення в своєму розвитку виражають закон різноманітності, який на певному етапі еволюції малюнка панує над законом реалістичного зображення. На малюнку показуються не тільки різні аспекти бачення одного і того ж самого предмета або події, але часто синтезуються «несумісні» епізоди, особливо поширена просторова й часова несумісність. Це вже перші кроки до фантастики, але ще не сама фантастика. Наприклад, на малюнку шестирічного Роми в одній композиції поєднуються предмети й ознаки, які свідчать про бажання передати повноту знань і вмінь. Дитячий малюнок варто розглядати як своєрідну графічну мову, графічну розповідь про будь-що. Малюнок – підготовча стадія до письмового мовлення.

Копіювання — чужа для дитячої творчості діяльність. Під час змальовування дитині важко сприймати в єдності оригінал та його відображення в своєму малюнку. Спочатку вона переважно дивиться на предмет (оригінал) і майже не дивиться на свій малюнок, потім навперемінно — то на оригінал, забуваючи про малюнок, то навпаки. В зрілій творчості це лише сторони єдиної діяльності, а для дитини – справжні етапи. Змальовуючи якийсь предмет, малюк робить його дзеркальне відображення, що є своєрідною підсвідомою «хитрістю», спрямованою проти копіювання. Вільне перевертання малюнка (зокрема, літер у прописах) не становить для дитини ніяких незручностей. Воно здійснюється не через забудькуватість. Процес сприймання дитини керується уявою. Оригінал дає тільки поштовх. Потім — діє фантазія.

Малюнки хлопчиків і дівчаток

Майже з перших кроків образотворчої діяльності дитини помітний вплив статі на вибір об'єкта та характер його відтворення на малюнку. Квіти і вбрання — найперший предмет зображення у дівчаток. Техніка (машини) — найулюбленіша тема творчості хлоп'ят.

Дівчатка надають перевагу кольоровим образам, орнаментам, прикрашанню, в їхніх малюнках панує солярний мотив (сонечко жовте –

червоне, велике – маленьке, сонечко з обличчям, усміхнене тощо), царство рослин, квітів. Десь між ними загубився будинок. Потім на малюнках з'являються тварини і нарешті — зображення дівчаток з великими виразними очима, з довгим волоссям, з короною, бантиками, у пишних сукнях, з намистом.

У малюнках хлопчиків не рідко можна побачити хаотичне переплетення ліній, які дитина пояснює так: «машина їде, пускає дим». У цьому хаосі ліній хлопчик бачить і водія, і колеса, і вікна, і дим. Назва «машина» для хлопчиків має «магічне» значення. Не випадково переважна більшість з них знає майже всі марки сучасних машин.

Завважимо: не можна оцінювати дитячі малюнки за ступенем їхньої подібності до оригіналу. Образотворча діяльність дітей відрізняється від образотворчої діяльності дорослих, цей своєрідний світ має свої закони: доросла людина спрямована на результат, а малюка насамперед цікавить сам процес малювання (тому діти так неохоче аналізують малюнки в кінці заняття). Вихователям, мабуть, не раз доводилося стикатися з таким явищем, коли дитина малює із захопленням, старанно, але тільки-но закінчила роботу, байдужіє до свого творіння або навіть викидає його. Тільки наприкінці дошкільного віку діти починають бачити в малюнку продукт образотворчої діяльності.